

yan kuyruğuna (düm-i tâvûs) ve kanatlarına (per-i tâvûs) benzetilmiştir. Bu teşbihlerde zülfün üzerine düştüğü yanaklar cennet olarak düşünülür. Dövünmekten dolayı göğsü yaralardan morarmış ve kızarmış olan âşik da tüylerindeki renk cümbüşünden hareketle tavusa benzetilir. Kanatları açıldığında farkedilen dairemsi desenleriyle göz arasında ilişki kurulan tavusun bu en alımlı görüntüsü rakkâseye, yelpazeye, deveran halindeki dervişlere, rengârenk kıyafetleriyle bayram eğlencelerine katılan güzellere teşbih edilir. Anavatanının Hindistan olması, tüy dökümü mevsimi olan sonbahardan ziyade ilkbaharda cazibe kazanması gibi özellikleri de şiiire yansımıştır. Tavusun ilkbahar ve sonbaharda yaşadığı bu değişimden dolayı bazan rengârenk yapraklarla donanan ağaçlar ve çiçekler, bazan da gül ve ağaç yapraklarını önüne katarak esen sabâ rüzgârı tavus olarak ifade edilir. Hikemî beyitlerde ise çoğunlukla güzellik bakımından karga ve itibar açısından sinekle karşılaştırılır: “Kendi tavrında meges ednâ değil tâvûstan / Anla Hakk'ın Nâbiyâ Kur'an'da temsil ettiğün” (Nâbî).

BİBLİYOGRAFYA :

Burhân-ı Kâti' Tercümesi, İstanbul 1287, I, 196; *Tarama Sözlüğü*, Ankara 1988, I, 86; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi* (trc. Kadir Meral), İstanbul 1997, s. 205; Rişâr (Richard), *İlm-i Hayvânât* (trc. Hüseyin Remzi), İstanbul 1290, s. 245; Ebû'l-Fazl Musaffâ, *Ferheng-i İstîlâhât-ı Nücûmî*, Tahran 1366 hş., s. 494; Zehra Toska, *Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 188; M. Mervân es-Seb', *Şezerât muzî'e 'an 'ilmi'l-hayâtü'l-hayevâniyye fi't-türâşî'l-'ilmiyyi'l-'Arabiyyi'l-İslâmî*, Halep 1411/1991, s. 295; Aynur Koçak, *Ahmet Bican'ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 2003, s. 378; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 443; Ömür Ceylan, *Kuşlar Divânı*, İstanbul 2007, s. 227; “Tavus”, *TDEA*, VIII, 284.

ÖMÜR CEYLAN

TÂVÛS b. KEYSÂN

(طاووس بن كيسان)

Ebû Abdîrahmân Tâvûs b. Keysân
el-Hemdânî el-Yemânî
el-Havlânî el-Himyeri
(ö. 106/725)

Muhaddis ve fakih tâbiî.

33 (653) yılında Yemen'de doğdu ve Cened şehrinde yaşadı. Asıl adının Zekvân, lakabının Tâvûs olduğunu söyleyenler varsa da Tâvûs ismiyle şöhret bulmuştur. Tâvûs (süs, zînet) lakabının kendisine kıraatçilerin önde gelenlerinden (Tâvûsü'l-kurrâ)

olması dolayısıyla verildiği kaydedilir. Dönemin Sâsânî hükümdarının Yemen'i zaptetmek için gönderdiği askerlerin soyundan gelen (ebnâ) Fars kökenli bir aileye mensuptur. Emevîler'in ilk dönemlerinde Yemen'e âmil tayin edilen Bahîr b. Rîsân el-Himyeri veya İbn Hevze el-Hemdânî'nin mevlâsı olduğu nakledilmektedir. Ailesinin menşei hakkında başka rivayetler de zikredilmekte, annesinin Fars asıllı olup babasının Nemir b. Kâsit kabilesine mensup bulunduğu yahut bu ailenin bir Arap kabilesiyle hiç velâ akdi kurmadığı, ancak Tâvûs'un babası Keysân'ın Himyer kabilesinden bir kadınla evlendiği ve Tâvûs'un bu evlilikten dünyaya geldiği belirtilmektedir (Buhârî, IV, 365).

Tâvûs elli kadar sahâbiye yetişti, onlardan hadis ve ilim öğrendi. Yemen'de yaşamakla birlikte zaman zaman hocası Abdullah b. Abbas'ın bulunduğu Mekke'ye ve Zeyd b. Sâbit'in yaşadığı Medine'ye seyahatler yaptı. Hadis rivayet ettiği sahâbiler arasında Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Zeyd b. Sâbit, Zeyd b. Erkam, Sürâka b. Mâlik, Safvân b. Ümeyye, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Amr b. Âs yer almaktadır. En çok beraber olduğu ve rivayette bulunduğu sahâbî ise İbn Abbas'tır. Bu sebeple İbn Abbas'ın seçkin talebelerinden sayılmaktadır. Kendisinden başta oğlu Abdullah olmak üzere tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden Vehb b. Münebbih, İbn Şihâb ez-Zührî, Mücâhid b. Cebr, Amr b. Dînâr, Mekhûl b. Ebû Müslim gibi pek çok kimse hadis rivayet etti. Hadis münekkitlerince sika kabul edilen Tâvûs aynı zamanda hadis hâfızıdır. Rivayetlerinin güvenilirlik derecesini belirtmek amacıyla talebelerinden Habîb b. Ebû Sâbit'e şöyle dediği nakledilir: “Sana bir hadis rivayet edip kaynağını belirtince artık onu başkasına sorma!” Rivayet ettiği hadisler *Kütüb-i Sitte*'de, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve Dârimî'nin *es-Sünen*'inde yer almaktadır. Tâvûs, Mekke tefsir ekolünün önde gelen âlimlerinden kabul edilmekle beraber tefsirle ilgili görüşlerine kaynaklarda az rastlanmakta ve bunlar İbn Abbas'ın görüşleriyle büyük benzerlik taşımaktadır. Bu durum, onun tefsirde daha çok hocasının bir râvisi seviyesinde kaldığı şeklinde bir değerlendirme yapılmasına yol açmıştır (Abdullah Muhammed Selkinî, s. 124). Âyetlerin özellikle fikhî yönü üzerinde durduğu dikkate alındığında Tâvûs müfessir olmaktan ziyade fakih özelliğiyle öne çıkar.

Hem Yemen'in hem Mekke'nin fakihleri arasında sayılan Tâvûs'un fikhî görüşleri incelendiğinde ihtilâflı bazı meselelerde cumhura muhalif iticihadlarda bulunduğu görülmektedir. Köpeğe kıyas ederek kedinin artığını necis sayması, cuma hutbesini dinlemenin ve hayatta bir defa umre yapmanın farz olduğuna hükmetmesi bunlardan bazılarıdır. Tâvûs'tan nakledilen, ölümlerin kabirlerinde ilk yedi gün imtihana çekildikleri ve bu günlerde kendileri adına yemek yedirilmesinden memnuniyet duydukları yönündeki rivayetin (İbnü'l-Cevzî, II, 289) bazı yerlerde ölünün ardından üçüncü ve yedinci günlerde yemek yedirilmesi âdetine dayanak teşkil ettiği düşünülebilir. Daha ziyade nasların zâhirine göre hüküm veren Tâvûs'un fikhî görüşlerinde re'iden çok naklî delillere dayandığı dikkat çekmekteyse de onun akli ve nakli bir arada değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Zira kendisini ne tam ehl-i re'y ne de bütünüyle ehl-i eser sayan olmuştur. Tâvûs fikhî görüşlerinde dengeli bir yaklaşım sergiler, çok katı davranmadığı gibi tamamen ruhsat tarafına da meyiletmezdi. Bu tutumu benimsemesinde, fikhî konularda sıkı davranmasıyla meşhur İbn Ömer ile ruhsat taraftarı İbn Abbas'ın talebesi olmasının etkisinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Öğrencilerinden Leys b. Ebû Süleym'in söylediğine göre insanlar bir konuda sıkı davrandığında Tâvûs o hususa ruhsat verir, gevşek davrandıkları bir konuda ise titizlik gösterirdi. Kıraat ilmini İbn Abbas'tan öğrenen Tâvûs'un bazı âyetleri mütevâtir olmayan kıraate göre yorumladığı görülmektedir (İbrâhim Tâhâ İbrâhim Abdülkâdir, s. 309-310, 410).

İbn Kuteybe, Tâvûs'un Şii olduğunu kaydeder (*el-Ma'ârif*, s. 624). Zehebî de Süfyân es-Sevrî'den bu yönde nakilde bulunmakla birlikte onun Şiîliğinin aşırı düzeyde olmadığını belirtir (*A'lâmü'n-nübela*, V, 43). Bu hususta ilk dönemlerde Şii tabirinin, Hz. Ali'yi Hz. Osman'dan veya bütün sahâbilerden üstün tutanlar ve savaşlarda Hz. Ali'nin haklı olduğunu kabul edenler için kullanıldığı bilgisi de dikkate alınmalıdır (İbn Hacer, I, 94). Ayrıca kaynaklarda Tâvûs'un Emevî idarecilerinden hoşlanmadığını ve onların beklentilerini yerine getirmediğini gösteren bazı sözleri ve davranışları kaydedilmektedir. Meselâ Emevî yöneticilerinin, halife için biat alırken kişinin biatından dönmesi halinde eşinin boş olacağına dair yemin ettirmelerini tasvip etmiyor ve bu yemini geçersiz sayıyordu (Zehebî, V, 45). Tâvûs ilme verdiği değer-

TÂVÛS b. KEYSÂN

den dolayı idarecilerin ayağına gitmez, onlardan uzak durur, kendi meclisine gelen kişilere de aynı şekilde davranır, hediye kabul etmezdi. Ömer b. Abdülaziz hilâfete gelince Tâvûs ona gönderdiği mektupta, "İşlerin hayırlı olmasını istersen hayırlı kimseleri iş başına getir" diye yazmış, halife de cevabında, "Öğüt olarak bu bana yeter" demiştir. Tâvûs, Mürce'nin büyük günah işleyeni tam iman sahibi sayan görüşüne işaretlerle Iraklılar'ın, sert ve haksız uygulamalarıyla tanınan Emevî Valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî'nin mümin olduğunu söylemelerine hayret ettiğini belirtmiştir. İlmî faaliyetleri yanında Tâvûs'un San'a ve Cened'de kadılık yaptığı ve Emevîler'in Yemen valisi Muhammed b. Yûsuf es-Sekaffî'nin yanında âmil olarak çalıştığı rivayet edilir. Ömrünün son yıllarında Mekke'de oturdu. Hac sırasında Mina'da hastalandı ve 7 Zilhicce 106 (25 Nisan 725) tarihinde Mekke'de vefat etti. 101 veya 105'te yahut 110'lu yıllarda öldüğü de nakledilmektedir. Namazını Kâbe'de Halife Hişâm b. Abdülmelik kıldırdı. Tâbiîn dönemi âlimleri arasında güçlü şahsiyeti, istikrarlı görüşleri ve ilimde güvenilirliğiyle ön plana çıkan Tâvûs, Yemen'in âbidleri arasında sayılırdı. Kırk defa hacca gittiği, mala ve makama meyletmeyen, zâhid ve duası makbul bir kimse olduğu ifade edilmektedir. İbn Abbas, "Herhalde Tâvûs cennetliktir" diyerek onun mânevî mertebesine işaret etmiştir.

Tâvûs'un görüşleri başta hadis kitapları olmak üzere tarih, tabakat, tefsir, fıkıh ve hilâf kitaplarında yer aldığı kadarıyla bilinmektedir. Ayrıca kaynaklarda onun menkıbelerine, özlü sözlerine ve geçmiş kavimlerden aktardığı hikâyelere yer verilmektedir. Mâlikî âlimlerinden Ebû Bekir Ahmed b. Yelûl (Yemlûl) et-Tenûhî et-Tevzerî *Fezâ'ilü Tâvûs el-Yemenî* adıyla bir eser yazmıştır. Tâvûs'un fikhî görüşleri, yüksek lisans tezi olarak İbrâhim Tâhâ İbrâhim Abdülkâdir tarafından kaynaklardan derlenip değerlendirilmiştir (bk. bibl.). Ayrıca Ahmed el-Hâc Ali Ahmed *el-İmâm Tâvûs b. Keysân ve fikhühû fi'l-mu'âmelât* (1944, Câmîatü'n-necâh el-vataniyye, Nablus), Sâmi Muhammed Hasan Deyûlî *el-İmâm Tâvûs ve ârâ'ühû fi fikhî'l-ibâdât ve'l-büyû'* (1989, el-Câmîatü'l-İslâmiyye, Medine), Ahmed Abd Ömer ed-Deylemî *Tâvûs b. Keysân ve ârâ'ühû'l-fikhîyye* (1993, Câmîatü Bağdâd), Abdullah Osman Ahmed *Tâvûs b. Keysân el-Yemânî: Merviyâtühû ve âşâruhû fi't-tefsîr* (1992, Câmîatü Ümmî'l-kurâ, Mek-

ke) adıyla yüksek lisans tezleri ve Cemâl İbrâhim Hâfiz eş-Şehâvî *Tefsîru Tâvûs* (1992, Câmîatü'l-Ezher) adıyla doktora tezi hazırlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 537-542; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 275-276; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 365; V, 123; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 455, 550, 624; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 705-711; IV, 173-174 (İndeks); İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 500-501; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 3-23; Ahmed b. Abdullah er-Râzî, *Târîhu medineti San'a* (nşr. Hüseyin b. Abdullah Amrî), San'a 1401/1981, s. 324-329; Bâcî, *et-Ta'dil ve't-tecrîh li-men harece lehû'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-şâhîh* (nşr. Ebû Lübâbe Hüseyin), Riyad 1406/1986, II, 607-608; Kâdi İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Abdülkâdir es-Sahrâvî), Rabat 1403/1983, IV, 235; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 122; II, 320; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-şafve*, II, 284-290; Nevevî, *Tehzîb*, I, 251; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 509-511; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 357-374; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 38-49; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 341; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 94; V, 8-10; Abdullah Muhammed Selkinî, *Habrü'l-ümme 'Abdullah b. 'Abbâs ve medresetühû fi't-tefsîr*, Kahire 1407/1986, s. 121-127; İbrâhim Tâhâ İbrâhim Abdülkâdir, *Fıkhü Tâvûs b. Keysân*, Riyad 1424/2006, s. 13-40, 297-460, 463-532; Yûsuf el-Kardâvî, "Min a'lâmi'l-Yemen: Tâvûs b. Keysân", *ME*, XXXIV/4 (1962), s. 478-483.

ABDULLAH KAHRAMAN

TÂVÛSİYYE

(الطاووسية)

Muhammed Kâzım İsfahânî'ye
(ö. 1293/1876)
nisbetle İran'da ortaya çıkan
ve genellikle Şîa tarafından
cemaat dışı kabul edilen
Şîi tasavvuf grubu.

Şah Ni'metullâh-ı Velî tarafından kurulan Ni'metullâhiyye tarikatı Meczûb Ali Şah Kebûderâhengî'den sonra çeşitli gruplara ayrılmıştır. Mest Ali Şah diye tanınan Zeynelâbidîn-i Şîrvânî ve ardından Zeynelâbidîn Rahmet Ali Şah'la devam eden tarikat kendi arasında üçe bölünmüştür. Bunlardan biri, sade sûfi kıyafetinden ziyade gösterişli kıyafetlere düşkün olması sebebiyle "Tâvûsü'l-urefâ" lakabıyla şöhret bulan ve Saâdet Ali Şah ismiyle de anılan Muhammed Kâzım İsfahânî'ye nisbet edilen Tâvûsiyye'dir. Okuma yazma bilmeyen Muhammed Kâzım, İsfahan'dan ayrılıp Tahran'a yerleşti, hac görevini ifa ettikten sonra burada vefat etti. Ardından Hacı Sultan Muhammed Gunâbâdî Sultan Ali Şah topluluğun başına geçti. Hayatının ilk dönemlerinde çeşitli sıkıntılara mâruz kalan Sultan Ali Şah ancak on yedi yaşlarında öğ-

renime başlayabildi; Meşhed, Kerbelâ ve Necef'te tahsil gördü. Bir ara öğretimle görevlendirildiği Tahran'daki Sadr Medresesi'nde Bâbîlik'le itham edildiği için Horasan'a kaçtı. Sebzevâr'da Hacı Molla Hâdî-i Sebzevârî'nin derslerine devam ettiği esnada Tâvûs ile tanıştı ve önce onun yakını, daha sonra halifesi oldu. Topluluk her ne kadar Tâvûsiyye diye zikredilirse de bu grubun gerçek kurucusunun Sultan Ali Şah olduğu kabul edilir. Riyasetin Sultan Ali Şah'a geçmesiyle birlikte cemaatin ismi Tâvûsiyye ve Gunâbâdiyye şeklinde anılmaya başlandı. Sultan Ali Şah'ın 1909 yılında öldürülmesiyle grubun liderliği oğlu Hacı Molla Ali Nûr Ali Şah'a geçti. Bunun da 1918'de öldürülmesi üzerine liderlik oğlu Hacı Şeyh Muhammed Hasan Sâlih Ali Şah'a intikal etti. Reisliği uzun süre devam eden Sâlih Ali Şah'ın 1966 yılında vefatıyla oğlu Hacı Sultan Hüseyin Rızâ Ali Şah Tâbende topluluğun başına getirildi. Tâbende'nin 16 Ocak 1997 tarihinde ölümlüyle yerine oğlu II. Nûr Ali Şah halife oldu. Ali Şah'ın liderliği halen devam etmektedir.

Hacı Sultan Muhammed Gunâbâdî'nin, seyrü sülûkten itibaren kemal mertebesine ulaşmaya kadar müridlerin uygulaması gereken faaliyetleri üç aşamada ortaya koyduğu belirtilmektedir. Öğrencisi Şeyh Abbas Ali Keymân-ı Kazvînî, fırkanın en önemli kaynaklarından olan *Kitâb-ı Râz-gûşâ ki Pâsûh-i Pencâh Pursiş est ve Kitâb-ı Behîn Sühân ki Duvâzdeh Pursiş est* adıyla bir eser yazmıştır (Tahran 1350/1931). Bu eserde kaydedildiğine göre topluluğun asıl kurucusu kabul edilen Gunâbâdî, birinci aşamada on ikinci imamın gaybetinden sonra uyulacak merci-i taklîd olarak yalnız kendisinin bulunduğu söyler. İkinci aşamada ise imâmetini iddia edip müridlerinden imamların sadık mensuplarından beklediği itaati göstermelerini ve dünya malını terk ederek sadâkate yönelmelerini ister. Üçüncü aşamada kendini yarı ilâhî bir varlık ilân edip bütün peygamberlere ve on iki imama has mâneviyatın şahsında toplandığını, onların haleflerini ve mümessilliklerini yaptığını ileri sürer. Gunâbâdî'ye göre peygamberler ve imamlar tekrar dünyaya dönerlerse kendisinden izin almadan herhangi bir iş yapmaya yetkili değildirler. Allah'ın yer yüzündeki tek temsilcisi sıfatıyla her asrı yönlendirdiğini iddia eden Gunâbâdî kendisine vahiy geldiğini, vahiy için seçilmiş tek kişi olduğunu, yaptıklarını Allah'ın emriyle yaptığını, gizli âşikâr hiçbir şeyin ken-